

zaokroženo celoto dela, ne pa samo nekatere teze. Zdi se mi velika pomanjkljivost in škoda, da ob vsem naporu volje in znanja in nenazadnje tudi denarja, ni prišlo še do natisa kazala oseb in krajev ter seznama literature. Brez tega ne izide v svetu že nobeno resno znanstveno delo več, kar pa Grandovo delo zagotovo je.

Kot je v uvodu zapisal sam avtor, je njegov pristop k raziskavi problemski, ne pa kronološki. Rečemo lahko, da se mu je posrečil in da nam je podal plastično podobo dogajanja na Dolenjskem v letu 1848–49. Obilje različnih podatkov je avtor znal prikazati pregledno, delo je napisano v prijetnem tekočem jeziku, kar bo nekatere morda celo motilo, drugi pa bodo prav v tem videli posebno kvaliteto. Citati in primeri so iz živega dogajanja in življenja, ter se z njimi lahko vživimo v tisti čas in problematiko. Posebej bi opozoril na pregled gospodarskih in socialnih razmer, ki zajemajo tako vas kot mesto in trge, agrarne in socialne razmere, kulturne in zdravstvene, pa neagrarne dejavnosti in še kaj bi lahko našteali. Vidi se, da je gospodarska in socialna plat zgodovine avtorju še posebej pri srcu. Zelo zanimivo in novo je opisovanje odzivanja podeželja na revolucijo in pa odnos cerkve, ki je bil močno drugačen kot v lavantinski ali sekovski škofiji. Vzrok temu je bil, da je bil škof Wolf močna in avtoritarna oseba in ni dopuščal duhovnikom delovanja, za katerega ne bi sam vedel ali ga celo sploh sam ne odobril. Zato je vpletanje duhovnikov v revolucijo na področju ljubljanske škofije tudi manjše. Marsikaj novega je v poglavju o peticijah, kjer je govora tako o peticijah za Zedinjeno Slovenijo kot tudi o peticijah za združitev s Hrvatsko. Prvi dolenski list *Sloveniensi Blatt* je izhajal od začetka julija do konca decembra 1848. Skupno je izšlo 26 števil v nemščini, doslej pa je bil malo opažen in malo ocenjevan. Granda ga je prvič bolj temeljito analiziral in okarakteriziral.

Rečemo lahko, da je Granda objavil temeljito in v marsičem temeljno delo ter pokazal na pot in dal tudi model, kako bi bilo treba obdelati leto 1848–49 na vsem slovenskem etničnem ozemlju. To pomeni, ob upoštevanju vseh gospodarskih, kulturnih, socialnih, nacionalnih, ideoloških in še kakšnih silnic. Viri še niso vsi registrirani in tudi za Dolenjsko še ni rečena zadnja beseda, vendar pa je Grandova knjiga dala zelo soliden temelj našemu vedenju o dogajanju v letu 1848 na sicer ne prav velikem ozemlju, vendar pa zelo zanimivem, saj se na njem prepletata zaostalost in ekstenzivno kmetijstvo z nastajajočim mestnim in trškim slojem ter uradništvom. Podobne podrobne študije bi gotovo dale zelo zanimive rezultate in spremenile marsikatero dosedaj šablonsko misel, saj je med tem Granda že sam v razpravi v *Radovljiškem zborniku* opozoril na zelo drugačne razmere na Gorenjskem. Vzpodbud in idej za raziskovanje tematike 1848–49 bo bralec ob prebiranju Grandove knjige našel dovolj.

Prav na koncu se mi zdi potrebno napisati tudi to, da se je založba močno potrudila in ob pomoči v knjigi navedenih sofinancerjev izdala tudi na pogled lepo knjigo in ji ni bilo žal sredstev za bogato ilustriranje del, kjer poleg zemljevida novomeške kresije najdemo še 23 slik in litografij in kar 53 reprodukcij dokumentov (časniki, volilni sezname, volilne izkaznice, pritožbe, peticije, glasovnice, poročila, sezname volilnih mož, zapisniki volitev), ki so vse manj znane, pa zanimive in važne za vpogled v tedanji način upravno-političnega in kulturnega delovanja.

Knjiga, ki se jo spleča vzeti v roke.

Franc Rozman

Reinhard Kannonier, Helmut Konrad, **Urbane Leitkulturen**. Wien : Verlag für Gesellschaftskritik, 1995. 184 strani.

Pri knjigi, ki jo predstavljam, gre pravzaprav za prvo študijo, ki je izšla v okviru projekta »*Urbane Leitkulturen*«, ki poteka v sodelovanju med zgodovinskima inštitutoma univerz v Gradcu in Linzu. Projekt vodita *doc.dr. Reinhard Kannonier*, iz inštituta za zgodovino na univerzi v Linzu, in rektor univerze v Gradcu *dr. Helmut Konrad*. Naslednjo knjigo v okviru projekta lahko pričakujemo že letos spomladi.

Knjiga je rezultat dela sedmih avtorjev, ki se ukvarjajo z analizo procesa modernizacije štirih evropskih mest, pričujoča recenzija bo zato istočasno tudi predstavitev projekta, ki bo predvidoma potekal nekaj let zapored (obsegal pa bo časovno obdobje 1880–1955). Avtorji so se lotili primerjalne analize razvoja mestnih elit v obdobju 1880–1914. Izbrali so štiri srednjeevropska mesta, središča pokrajn in zelo različno kulturnopolitično zgodovino, jezikom itd.: Leipzig, Linz, Ljubljano in Bologno. Cilj raziskave je pokazati na skupne poteze in konstante, ki so značilne za razvoj kulture mestnih elit v procesu modernizacije na prostoru t.i. Srednje Evrope v tem časovnem obdobju. »Modernizacijo« ob tem razumemo kot proces, ki ga predstavlja sovpadanje hitrega razvoja posameznih področij oziroma družbenih podsistemov: industrializacije, razvoja tehnike, šolskega sistema, znanstvenih institucij, demokratizacije družbe, urbanizacije mest v najširšem smislu (tudi v smislu zunanjih simbolov, arhitekture, spomenikov itd.) in vsega, kar je sproščalo mobilnost meščanske družbe v zunanjih stikih in v njeni notranji dinamiki.

Leipzig je bil izbran kot mesto v Nemčiji s protestantsko večino in nemško govorečim prebivalstvom. Ljubljana kot slovensko mesto s katoliško večino v Avstroogrski monarhiji, Linz kot primer hitro razvijajočega se mesta v Avstroogrski monarhiji s katoliško večino in nemško govorečim prebivalstvom, Bologna pa kot mesto z italijanskim, katoliškim prebivalstvom v Kraljevini Italiji.

Gre torej za vrsto različnosti in podobnosti: različen geografski, kulturni in politični prostor (dve mesti habsburške monarhije in dve zunaj nje), različen jezik (dve mesti nemškega govornega področja in dve nenemški mesti), demografske razlike (dve veliki in dve majhni mesti), različna verska pripadnost prebivalstva (tri izrazito katoliška mesta in eno protestantsko)...

Glede na časovni okvir analize nam štiri mesta kažejo tudi zelo zanimivo in zelo raznoliko politično zgodovino. Bologna: do 1860 del Papeške države, Kraljevina Italija, fašistična Italija, Republika Italija; Leipzig: Kraljevina Saška, Nemško cesarstvo, Weimarska republika, nacistična Nemčija, DDR; Linz: Habsburška monarhija, Republika Avstrija, Avstrijska stanovska država, nacistična Nemčija, druga Avstrijska republika; Ljubljana: Habsburška monarhija, Država SHS/Kraljevina Jugoslavija, socialistična Jugoslavija. Izjemen je konglomerat ideoloških konceptov, diktatur in s tem pogojenih državnih, pokrajinskih, mestnih itd. struktur.

Analiza se v navedenem zgodovinskopolitičnem okviru posveča »kulturi dominantnih mestnih elit« t.j. vodilnim strukturam in njihovim vlogam v kulturi nekega mesta ali bolje: dinamiki njihovega nastajanja. Kaj pomeni pravzaprav »vodilna/prevladujoča mestna kultura« (»die urbane Leitkultur«)? To so mestne (meščanske) kulturne »elite«, ki predstavljajo in zastopajo vsakokratne dominantne oblike in vsebine mestne kulture, kulturno-umetnostne kriterije in vrednostne predstave, ki na drugi strani pomenijo istočasno tudi bistvene elemente samorazumevanja »meščanske elite« (samospoznavanje/samoprepoznavanje) v posameznih področjih in segmentih mestne kulture. Zato je pri izbranih subjektih analize seveda potrebna določena stopnja institucionalizacije. Pogoj je torej formalna prisotnost v institucionalnih strukturah mestne kulture, če naj je analiza smiselna.

Analize mestnih elit na prelomu stoletja, ki so v zadnjem času priljubljena tema zgodovinopisja (in turistične industrije...), se torej tokrat avtorji lotevajo na nov način. Če je značilnost dosedanjega ukvarjanja z zgodovino elit urbanih centrov analiza npr. »odnosa centra do periferije«, vprašanje »stopnje modernizacije oziroma zaostalosti« ipd., sega analiza, ki je pred nami, čez tako poenostavljeno polje raziskave. Idejno stoje v njenem ospredju pojmi kot »svoboda«, »narod«, »individualnost«, »napredek« itd. – t.j. pojmi, ki jih lahko prištejemo med ideje razsvetljenstva, ki so bile v drugi polovici 19. stoletja integrirane v meščansko kulturo in so znotraj nje predstavljale vrh vrednostne lestvice meščanske kulture in mentalitete. K tem je seveda treba prišteti tudi elemente, ki se iz starega miselnega sistema in njegovih vrednot vključujejo v »meščansko gibanje«, to so predstavniki starih (stanovskih) vodilnih družbenih struktur, ki jih je Max Weber nekoč poimenoval »Honoratioren«.

Študija se ukvarja z analizo kulture, ki prevladuje v posameznem mestu, a tako da je predmet analize prav dinamika sprememb na področju mestne kulture v procesu modernizacije. To lahko označimo za rezultat spreminjajočega se razmerja v odnosih med socialnimi, političnimi in ekonomskimi razmerami določenega družbenega okolja (oziroma mesta) na eni in socializacijo posameznikov oziroma ali družbenih skupin, ki prehajajo v mestno elito (in jo ob koncu takega procesa tudi predstavljajo), na drugi strani. Temu, čemur pravimo prehajanje subkulture v kulturo na kulturološki ravni, bomo v omenjeni študiji lahko sledili na zgodovinsko-sociološki ravni.

Analiza razvoja mestnih elit in njihove kulture v omenjenem obdobju (1880–1914), zajema analizo vloge in razvoja: procesa urbanizacije in arhitektonskih značilnosti, glasbene kulture, gledališča, zunanjih simbolov kot so spomeniki, oblikovanje trgov in uličnih imen, muzejev in galerij, medijev in založb, spomenikov in uličnih imen. Ob tem je pomembno spremljati tudi vlogo in razdelitev kompetenc posameznih področij mestne kulture, ki je ujeta v delitev oblasti med državo-deželo in mestno občino, za kar je Ljubljana še posebej interesanten primer.

Čas, ki ga opisuje knjiga, je čas, ki je torej odločilno pogojen z modernizacijo. Zanj so bili značilni tehnični razvoj (železnica, plinifikacija, elektrifikacija, vodovodi, kanalizacije itd.), naraščajoče število mestnega prebivalstva, demokratizacija družbe, ki jo je spremljal razvoj šolskega sistema, razvoj znanosti, vera v napredek... Vendar pa je osnovna značilnost mesta v procesu modernizacije prav razvoj mestnih elit in dinamika njihove diferenciacije. Kot poseben problem se pokaže definicija meščanskih »elit«, saj naletimo pri tem na aristokrate in pripadnike plemstva, meščane v najširšem smislu, znanstvenike in umetnike, arhitekto, direktorje gledališč, časnikarje, vse do predstavnikov proletariata oziroma predstavnikov delavskih kulturnih gibanj.

V prvi knjigi nam, po uvodni besedi *dr. Helmuta Konrada* in *dr. Reinharda Kannonierja*, pet avtorjev predstavlja proces modernizacije štirih mest iz različnih zornih kotov. *Heidemarie Uhl* in *Egon Pelikan* se ukvarjata s primerjavo razvoja Ljubljane in Leipziga iz zgoraj navedenih aspektov, ki so predmet analize in

primerjave. Ob tem je potrebno poudariti, da gre za primerjavo dveh mest, ki sta zelo različni. V resnici gre v primeru Ljubljane za mesto na periferiji Srednje Evrope, za upravno središče dežele Kranjske, mesto kasarn in uradov z malo industrije, ki je bila usmerjena večinoma v predelavo surovin, in s prebivalstvom, katerega število tik pred prvo svetovno vojno komaj presega 40.000 (po štetju 1910 ima Ljubljana 41.727 prebivalcev). Približno šestina prebivalstva je nemške narodnosti – ali bolje rečeno – se kot taka deklarira. Kljub temu mesto velja za moderno, saj ima ob koncu devetnajstega stoletja vse značilnosti in institucije (deželni muzej, gledališča, glasbena društva itd.), ki so za moderno mesto značilne.

Osnovni okvir, znotraj katerega spremljamo kulturnopolitični razvoj mestnih elit v Ljubljani, je nekakšen trikotnik, ki ga predstavljajo liberalna slovenska politična večina v mestu (po 1882), nemška (liberalna) gospodarska premoč v njem in klerikalna večina v deželnem zboru, ki pa vsled nemško-slovenskega liberalnega pakta v deželnem zboru dolgo ni mogla priti do izraza. Za formiranje slovenske mestne elite je značilno tekmovanje z nemškimi kulturnimi institucijami v Ljubljani in njih posnemanje oziroma opiranje na slovanske (predvsem češke) kulturne modele in pomoč.

Leipzig predstavlja mesto, ki ob koncu 19. stoletja doživlja pravo demografsko »eksplozijo« in šteje pred prvo vojno 625.000 prebivalcev, tako da je bil za Berlinom, Hamburgom in Mnchnom četrto mesto v Nemčiji. »Napredek« je bilo geslo mesta, katerega vrtoglavi vzpon je pogojeval ekonomski in politični interes, ugodna prometna lega, obrtno-industrijsko zaledje itd. Gotovo je igral pomembno vlogo mestni svet, ki je na eni strani brezkompromisno sledil gospodarskemu interesu, na drugi pa bil tudi dovolj odprt inovacijskim trendom, včasih celo avanturam. (Ko je npr. Friedrich List prišel na zamisel o železniški progji Dresden-Leipzig, je v mestu našel konzorcij bankirjev in trgovcev, ki je bil tak projekt takoj pripravljen finansirati.)

Primerjava tako različnih urbanih centrov kot sta Leipzig in Ljubljana nam ob marsikateri »nemogoči« primerjavi vendar ponuja vpogled v modernizacijske trende, ki so sicer značilni za vsa mesta Srednje Evrope.

Kot sem omenil gre pri projektu za predstavitev modernizacijske dinamike in ne zgolj rezultatov modernizacije, zato bo npr. slovensko gledališče v Ljubljani v letih 1880–1914 obdelano po shemi:

1. **Nacionalno vprašanje** – (slovensko-nemški odnosi);
vprašanje kulture, jezika in političnega vpliva.
2. **Ideološke delitve** – (»liberalno-klerikalni« idejnopolitični spopad)
na Kranjskem in vloga gledališča v njem.
3. **Levica** (socialdemokrati in njihov vpliv);
Ivan Cankar, Etbin Kristan itd.

Kompetence v upravi -

(vprašanje avtonomije gledališča);

Izkoriščanje možnosti vpliva na gledališče
(finansiranje/izsiljevanje).

1. **Mestna vlada** – (liberalni mestni zastop)
2. **Deželna vlada** – (deželni zbor)
3. **Dramatično društvo** v Ljubljani

1. **Publika** – (nivo in zahteve slovenske publike v Ljubljani).
2. **Materialno (finančno) stanje** – (deželni zbor,
mestni zastop, redne in izredne podpore itd.).
3. **Umetniški nivo** – (vodstvo, kadri, cenzura).

Moč/nemoč slovenskega prebivalstva v Ljubljani
(slovenskega naroda sploh).

1. **Politično**
2. **Kulturno**
3. **Gospodarsko**

Po istem sistemu in po istih parametrih bo razvoj ljubljanskega gledališča zdaj primerjan z razvojem gledališča v Linzu oziroma Bologni in Leipzigu. Morda se bomo na tak način (s pomočjo bolj kompleksne primerjave) lažje odločili o sodbah npr. o vlogi »Govekarja in Govekarjev«, Cankarja, Župančiča ali Inemanna, saj je zgolj posamezni, npr. umetniški, finančni, provincialni itd. moment za razlago določenega trenda dostikrat nezadosten. Na koncu pa je tu še primerjava z drugimi mesti Srednje Evrope.

Na podoben način nam v knjigi *Christian Gerbel* z Inštituta za novejšo zgodovino v Linzu, predstavlja razvoj kulturne elite v Linzu. O Bologni, mestu prve italijanske univerze, in njenem modernizacijskem potencialu piše *Axel Körner*, o razvoju znanstvenih institucij v Ljubljani pa govori prispevek *Monike Stromberger*. V zadnjem prispevku *Egon Pelikan* predstavlja nekatere poglede na liberalno-klerikalni spor ob

koncu stoletja v Sloveniji in opozarja na nekatere njegove, dostikrat kontroverzne, posledice v kulturnem, znanstvenem in političnem življenju.

V knjigi gre torej za predstavitev projekta oziroma za uvod in analize, ki naj bi sledile. Ena pomembnejših zaključnih misli analiz v okviru prvega dela projekta je gotovo dejstvo, da kulturni obrasci in nastavki, ki so se izoblikovali ob koncu 19. stoletja, daleč preživijo radikalne systemske spremembe, ki so bile posledica totalitarnih eksperimentov (nacizem, fašizem, stanovska država, komunizem itd.), saj se v vseh štirih mestih, ki jih zajema analiza, oblikujejo v mestni kulturi že ob koncu 19. stoletja, strukture, ki jo potem določajo tudi še vse 20. stoletje. To nam dokazuje tudi (in k sreči), da je kulturna moč in inercija kulturnega razvoja dolgotrajnejša in tudi mnogo bolj trdoživa od nasilnih političnih sprememb in njihovega vpliva.

Egon Pelikan

250 let Gimnazije Novo mesto 1746–1996. Uredila: Natalija Petakovič. Novo mesto : Gimnazija, 1996. 200 strani.

Pred 250 leti je bila ustanovljena gimnazija Novo mesto, kar je bil nadvse pomemben zgodovinski dogodek, pa ne samo za mesto, ampak kar za vso Dolenjsko in celotno slovensko ozemlje oz. slovenski narod. V vsem obdobju je igrala poleg izobraževalne, zaradi česar jo je Marija Terezija ustanovila, tudi pomembno vlogo v kulturnem in političnem življenju.

V publikaciji, ki jo predstavljam, je prikazan utrip dogajanj na gimnaziji od ustanovitve do danes. Zaradi več ohranjenih virov je poudarek bolj na drugi polovici 20. stoletja, medtem ko je v zgodovinskem orisu zajeta vloga in pomen gimnazije (kot ene najstarejših gimnazij na Slovenskem, ki je nekoč veljala tudi za eno izmed najuglednejših v Sloveniji) ter njen vpliv na celotno našo regijo in nenazadnje tudi na ves slovenski prostor. Seveda je bilo to, kot je zaznati tudi iz publikacije, predvsem odvisno od profesorjev, ki so nekoč imeli veliko avtoriteto in ugled ne samo na šoli, ampak tudi v mestu samem in širše, kjer jih je cela vrsta aktivno delovala na družabnem in kulturnem področju in se niso zadovoljevali samo z učiteljevanjem in pedagoškim delom z gimnazijci.

Publikacija je v prvi vrsti nadaljevanje izjemnega, kot je zapisal dr. Stane Granda – monumentalnega, Dodičevega prispevka ob 225-letnici gimnazije, ko je novomeška gimnazija kot prva v Sloveniji dobila tako temeljit zgodovinski pregled. Razdeljena je nekako na tri dele in sicer na zgodovinski del, kjer sta svoja prispevka napisala dr. Stane Granda (*Družbena in družabna vloga novomeške gimnazije do prve svetovne vojne*) in dr. Aleš Gabrič (*Novomeška gimnazija po letu 1918*), ki se zaključita z junijem 1995, ko so gimnazijci opravljali maturo po novih predpisih. V tem delu pa je svoje s pregledom gimnazijskih glasil, ki so izhajala na gimnaziji skozi 250 let, dodal še Miloš Jakopec, medtem ko je Albina Simonič napisala prispevek o zgodovini in razvoju gimnazijske knjižnice.

V drugem delu so predstavljeni dosežki in uspehi gimnazijcev na področju znanja iz različnih učnih predmetov, s prispevki Alojzije Hrčice, Mihe Hadla, Stanislave Florjancič in Anice Zafred. V tem delu je predstavljeno še kulturno, športno in družabno življenje na gimnaziji v zadnjih desetletjih, s prispevki Helene Jeriček, Eve Simič, Erne Horvat, Maje Oberstar, Natalije Petakovič, Igorja Vidmarja, Jožice Jevnikar, Marjete Valentinčič, Mitje Puclja in Antona Finka, kjer je zaznati veliko aktivnost dijakov in njihovih profesorjev.

V zadnjem tretjem delu pa so še seznanjeni prefekti in ravnatelji, profesorji in drugih delavci šole ter absolventi in maturanti novomeške gimnazije od ustanovitve do danes.

Vsak del publikacije nam na svoj način kaže utrip življenja in dela na gimnaziji. Od zgodovinske vloge in pomena ter vseh verjetnih in manj verjetnih zgod in nezgod, ki jih je preživela gimnazija skozi velika zgodovinska dogajanja, različne politične sisteme in države (od monarhije do samostojne države Slovenije) ter s tem tudi različne uspešne in manj uspešne šolske reforme, preko uspehov gimnazijcev, ki jih ni malo, v znanju in športu, do kulturnega, športnega in družabnega življenja, kjer pa je potrebno omeniti, da je bila na področju kulture zlasti z dramskim in literarnim krožkom takoj po drugi svetovni vojni gimnazija poleg izobraževalnega tudi center kulturnega dogajanja v Novem mestu. Pri publikaciji pa so zelo zanimivi in povedni tudi seznanji, ki nam kažejo koliko vseslovensko pomembnih osebnosti je šlo skozi klopi novomeške gimnazije bodisi kot profesorji bodisi kot dijaki, ali pa tudi oboje. Tu zasledimo vrsto imen, ki so igrali ali igrajo pomembno vlogo v kulturnem, znanstvenem, gospodarskem in političnem življenju naše države. Lahko bi rekli, da skoraj ni ustanove, zavoda, inštituta, fakultete ali uspešnega podjetja, kjer ne bi srečali nekdanjih novomeških gimnazijcev.

Publikacija 250 let gimnazije Novo mesto je nedvomno ob Dodičevem prispevku temeljna knjiga o zgodovini novomeške gimnazije in ena temeljnih knjig na področju domoznastva. Te knjige pa ne smemo